

# Oponentský posudek

na disertační práci Mgr. Věry Vaníčkové

## Teologie a ekonomie: teologická reflexe principů klasického liberalismu

prof. Josef Šíma, Ph.D.

Vysoká škola CEVRO Institut

V posledních desetiletích ve světě (a v posledních letech konečně i u nás v České republice) sledujeme pokusy badatelů překračovat hranice tradičních disciplín a využít poznatků „sousedních“ věd či přístupů k obohacení disciplíny vlastní. To se týká věd přírodních i společenských. Tento trend se nevyhýbá ani otázkám náboženství a víry. Koneckonců, jde zde – tak jako např. i v ekonomii – o člověka a hledání jeho role ve světě, který pro jeho chování vytváří jisté meze a staví ho do potenciálně konfliktních situací, jež musí nějakým způsobem řešit. Jeho chování není tak prosto morálních dilemat a zároveň vyvstává řada zajímavých otázek o správnosti či smysluplnosti jeho konání – ve vztahu k vyšší autoritě nebo ke zvolenému cíli.

Ve snaze hledat odpovědi na tyto otázky nedávno vyšla pionýrská publikace z pera ekonoma Dr. Pavola Minárika *Ekonomie náboženství a náboženství v postkomunistické Evropě* (Masarykova Univerzita, Brno 2018) a z obdobných pohnutek, ale z „opačné strany“, byla sepsána i oponovaná disertační práce paní Mgr. Věry Vaníčkové *Teologie a ekonomie*.

Dle mého čtení disertační práce chtěla autorka čtenářům, kolegům teologům, ukázat, že klasická politická ekonomie – a dnes obzvláště „širokospektrální“ a humanistická ekonomie v rakouské tradici – obnažuje nebezpečí a utopičnost budování mnohých společenských struktur, které sice v abstraktní rovině mohou mít jistou morální atraktivitu, ale v reálném světě reálných lidí nejsou uskutečnitelné. Nemá-li tedy např. sociální učení církve být pouhým abstraktním cvičením, musí – jak vysvětluje disertantka – nabídnout nejen „principy“, ale též „funkční recept“, jak v reálném světě požadovaných cílů dosáhnout. Jak je správně uvedeno v práci, již učení mniši ze Salamanky položili základy našeho (ekonomického) porozumění o zákaznosti jednání a funkčnosti jiných takových receptů.

Autorka též rozebírá a do patřičných kontextů zařazuje problémy svobodného lidského jednání na straně jedné a donucení politickou byrokratickou strukturou státu na straně druhé, aby mohla následně pohlédnout jinou optikou na celou řadu lidských činností, např. na akty poskytnutí pomoci či prokazování milosrdenství. Všimá si, poučena Frédéricem Bastiatem, nebezpečí zvrácení zákona, jehož smyslem sice původně bylo chránit lidskou

důstojnost a společenský řád, v nástroj politické svévole. Zamýšlí se nad důležitostí přirozeného práva a procesu objevování pravidel harmonického a spravedlivého lidského soužití v kontrastu s moderními pokusy o totéž pomocí inflace legislativy.

A právě v zamýšleních se nad velkými otázkami spravedlnosti, lidskosti, dobrého života, blahobytu společnosti či pomoci bližnímu autorka prokazuje, jak důležité, je při hledání těchto odpovědí znát – třeba jen základy – ekonomie, rozumět povaze (oboustranně výhodné) směny a obchodu, peněz a úroku, podnikatelského objevování, práce, spoření, akumulace kapitálu atd. Autorka nejen poukazuje na časté a tragické omyly v chápání těchto ekonomických konceptů, ale též v biblickém příběhu dokládá, že řada těchto omylů je produktem až našeho novodobého pomýlení.

Měl-li bych něco autorce vytknout, pak je to jistá terminologická nedůslednost při používání konceptu metodologického individualismu, se kterým v práci opakovaně (a z dobrých důvodů pracuje). Ten znamená, že se snažíme vysvětlit společenské jevy tak, že nejprve pochopíme motivace a z nich vyplývající jednání jednotlivých lidí. Toto pochopení nám následně umožní rozumět chování společenských skupin a „kolektivních aktérů“. Autorka však někdy jde nad rámec tohoto konceptu a zaměňuje jej s individualismem normativním. Tj. když tvrdí (patrně správně), že hmotná prosperita Izraele vzešla z prostředí respektujícího svobodu (oproti otroctví, před kterým unikli) a podporujícího podnikavost jeho obyvatel, pak se nejedná o výsledek metodologického individualismu (ten nám jen tento výsledek pomáhá pochopit), ale o ekonomické objasnění společenské prosperity, jehož základem byly jisté společenské normy, mezi kterými důležitou roli hrála individuální svoboda a stabilita vlastnických práv.

(Z podobného důvodu nelze tvrdit, že neoklasická ekonomie zastává nutně metodologický kolektivismus. I neoklasická ekonomie vysvětluje – minimálně obvykle a na rozdíl třeba od sociologie – společenské jevy jako výsledek individuálního chování. To že v mnoha případech dochází neoklasická ekonomie k doporučením intervencionistických opatření, není nutně popřením metodologického individualismu, ale výsledkem jeho použití!)

V oblasti typologizace politického systému, se kterými autorka pracuje, aby mohla ukázat a vysvětlit jejich (ne)funkčnost – přesně k tomu politická ekonomie dobře slouží! – je třeba jemněji pracovat se situacemi mimo čisté modely na obou stranách (např. označení „současný socialismus“, o němž píše autorka na str. 137, je označení minimálně problematické.)

Po formální stránce je práce vypracována pečlivě. Velké množství literatury z řady oborů a více než 400 poznámek pod čarou ukazují na autorčin široký záběr, odbornou erudici a dlouhodobý zájem o zpracovávanou tematiku. (Jako drobnou výtku bych uvedl příležitostné použití Wikipedie jako zdroje referencí, což v odborných textech nebývá běžné; nicotné a na kvalitě neubírající – ale napsat to musím neb se jedná o formální drobnou chybu a nikdo by

mi nevěřil, že jsem si jí nevšiml – je uvedení mého jména a příjmení v opačném pořadí než u všech ostatních autorů v seznamu literatury.)

Posuzují-li disertační práci jako celek, je třeba ji označit jako vysoce kvalitní a originální. Jako ne-teolog nedokáže plně posoudit její reálný dopad na reformulaci personalismu v husitské teologii, ale práce nepochybně ukazuje, jakým způsobem lze využít moderních poznatků společenských věd – v čele s ekonomikou mající přesahy do politické vědy a práva – pro teologické úvahy o světě, člověku a společnosti. A mají-li teologové lépe pochopit blahodárné implikace svobodného lidského konání (a tedy důvody dnešní materiální i nemateriální prosperity) i rizika existence politicko-byrokratických struktur pro další rozkvět společnosti, pak se do centra jejich pozornosti musí znovu dostat i otázky související, byť neekonomické, otázky blízké ústřední debatě v politické filosofii klasického liberalismu ohledně toho, za jakých okolností lze použít donucení proti mírumilovnému člověku. Díky disertační práci Věry Vaníčkové, je řada klíčových otázek – v nichž se snoubí teologie, ekonomie i politická filosofie klasického liberalismu – na stole. A to je nepochybně počin velmi záslužný!

*Z výše uvedených důvodů práci Věry Vaníčkové hodnotím jako výbornou a doporučuji k obhajobě.*

#### **Otázka:**

Autorka v závěru práce představila dvě verze personalismu – Trtíkům a Kučerům – které v důsledku zkušenosti autorů s komunistickou totalitou mají specifické rysy, v nichž autorka vidí jisté podobnosti s některými akcenty ekonomického učení rakouské školy. Mohla by je autorka rozvinout či více specifikovat? (V textu se jich opakovaně dotýká, staví „vedle sebe“, ale systematicky je „nesrovnává“.)